

מהות החזקה בשור המועד ובשיגרת לשון בתפילה

א. כך למדנו בב"ק (ב ע"ב): "ומאי שנא גבי בהמה דכתיב כי יגוף? אדם דאית ליה מזלא כתיב כי יגח, בהמה דלית לה מזלא כתיב כי יגוף, ומלתא אגב אורחיה קמ"ל דמועד לאדם הוי מועד לבהמה, ומועד לבהמה לא הוי מועד לאדם". רש"י מסביר על אתר: "דשור המועד להרוג את הבהמה ג' פעמים לא חשוב העדאה לגבי אדם, דאם נגח אדם ומת דינו כתם... אבל מועד לאדם הוי מועד לבהמה". זאת משום "שנוחה היא הבהמה למות מן האדם".

תוסי' שם (בד"ה ומלתא אגב) התקשו להסביר כך בגמ' אצלנו, משום שבדף לו ע"א נחלקו רב זביד ורב פפא בהסבר המשנה, ורב פפא גרס במשנה מועד לאדם אינו מועד לבהמה, ולא כגרסת רב זביד, בוא"ו — ואינו מועד. היינו: לפי רב פפא כוונת המשנה היא שאם השור מועד לאדם, אין זה הופכו למועד לבהמה.

תוסי' תירצו, שאנה"כ אם נגח ג' בני אדם אינו מועד לבהמה. ואלה הם דברי רב פפא בגמ' בדף לו, וגמרתנו, שכותבת שמועד לאדם הוי מועד לבהמה, עוסקת בנגח אדם שור וחמור, ומכיוון שנגח ג' מינים נחשב מועד לכול, ומועד לבהמה אינו מועד לאדם במקרה שנגח ג' מינים שאין ביניהם אדם: שור, חמור וגמל.

ב. הדברים דורשים בירור: ראשית, אם ליגח אדם קשה יותר מאשר ליגח כל בהמה, מדוע כשנוגח אדם ג"פ, אינו נחשב מועד לכל הבהמות?

אך קשה יותר מכך, דבמקרה שנגח אדם שור וחמור, הוי מועד **לכול**, ובפשטות אף מועד לאדם. ותימה, כיצד ייחשב מועד לאדם, הרי האדם, שאותו קשה ליגח, נגח רק פעם אחת, ומנין לנו להחשיבו כמועד לאדם, שמא מקרה הוא שנגח נגיחה "קשה". ונראה שמכוח קושיא זו כתבו התוסי' ר"פ, וכך הביא הנ"י בשם הרמ"ה (יח ע"ב בדפי הרי"ף), שבנגח שור, חמור וגמל שנעשה מועד לכול, "דה"מ לכל מיני בהמות וחיות אבל לאדם דאית ליה מזלא, ועוד דכתיב ביה קרא ומוראכם וחתכם יהיה וגו' — לא. ואפי' היכא דהוי אדם חד מינייהו כגון דנגח שור וחמור ואדם לא מצטרפו נגיחות ולא הוי מועד לאדם, ולגבי אדם כחדא נגיחה גרידתא דמי".

לשיטתם תקשה לשון הגמ' "מועד לאדם הוי מועד לבהמה", הרי במקרה כזה שנגח אדם, שור וחמור אינו מועד לאדם. ולשיטת תוסי' ניחא.

אך קשה טפי, דאם במקרה זה אינו נעשה מועד לאדם, הרי אנו מתייחסים אל נגיחתו את האדם כאל מקרה, ואם נגיחה אחת מתוך הג' מקרה היא, כיצד נחשב השור מועד בכלל — ואפי' לבהמות (אוצר מפרשי התלמוד, עמ' לב, הע' 79, בשם ח"י ר' שלמה היימאן)?

ג. מקובל ליישב את הקושיות הנ"ל ע"פ חקירה בגדר המושג חזקה. נבאר את הדברים ע"פ ביאורם בשו"ת "דעת כהן" (סי' ח, עמ' טז) למרן הרב קוק זצ"ל: "ונראה דאיכא תרי גונוי חזקה: חדא, דממה שעשה ג"פ יש ראייה שהוא מוחזק לכך **למפרע**, שיש סימן שדבר זה הוא טבעו. ועוד [סוג אחר] שמאחר שעשה ג"פ נתחנך בכך והורגל בזה וקנה טבע זוי".

יש נפיימ בין שני סוגי החזקות כשאנו תולין שכל גי הפעמים נובעות מסיבה אחת. דאם חזקה עניינה בירור האופי, הטבע, הרי אם יש לומר שכל גי הפעמים נובעות מסיבה אחת, אין בכך גילוי שזהו הטבע, שהרי הכול נתלה בסיבה מיוחדת, ואייכ אין כאן חזקה. אולם אם חזקה הינה חינוך, קניית אופי **טבע חדש**, הרי נקנה טבע אף בתורה של אותה סיבה. ותלה הרב זצ"ל שני צדדי חקירה זו במחלוקת ר"מ ור"י בב"ק דף כד ע"א, שלר"י שור נחשב מועד כשנגח ג"פ בגי ימים דווקא, ולר"מ אפי' נגח ג"פ ביום אי: "ריחק נגיחותיו חייב, קירב נגיחותיו לא כ"ש". ר"מ סובר, שחזקה פירושה הרגל חינוך, ובקירוב הפעולות החינוך פועל יותר, אך ר"י סובר שחזקה היא גילוי של הטבע, ושור שנגח בקירוב זמן, יש לתלות זאת בסיבה מזדמנת שהייתה קיימת באותו זמן, ואין בכך גילוי של הטבע הקבוע.

ד. הרב זצ"ל יישב באמצעות זה את קושיית האחרונים בסוגיית ספק טעות באמירת "משיב הרוח".

הטור באו"ח (סי' קיד) כתב: "והר"מ מרוטנבוק היה רגיל לומר בשמיני עצרת ברכת 'אתה גבור' צי פעמים עד 'משיב הרוח ומוריד הגשם' כנגד לי יום שאומר אותו גי פעמים בכל יום ועכשיו אם היה מסופק אי"צ לחזור. וראיתו מפרק כיצד הרגל דאמר גבי שור המועד ריחק נגיחותיו חייב קירב נגיחותיו לא כ"ש, הי"נ כיון שאחר לי יום אם הוא מסופק אי"צ לחזור, כ"ש צי פעמים ביום אחד. וה"ר פרץ ז"ל כתב לא חזינא לרבנן קשישי דצרפת דעבדי הכי, שאין הנדון דומה לראיה דהתם טעמו משום שהוחזק ליגח, ואם הוחזק גי רחוקות כ"ש בגי קרובות, אבל גשם שנתקן בתפילה והדבר תלוי בהרגל לשונו לא אמרינן הכי".

הטי"ז והמג"א בס"ק יג הקשו על ראייתו של המהר"ם מרוטנבורק, דהא "קירב נגיחותיו לא כ"ש" הם דברי ר"מ, אך ר"י, דהלכה כמותו, ס"ל שדווקא בריחק נגיחותיו. הרב זצ"ל יישב, שנחלקו ר"מ ור"י בגדרה של חזקה וכנ"ל. מה שס"ל לר"י שקירב נגיחותיו לא כ"ש, הוא משום שס"ל שחזקת שור היא הרגל, ור"י חולק על כך, אך בוודאי יודה ר"י לר"מ, שבכל מקום שאכן עניינה של החזקה הוא הרגל, אמרינן שקירב לא כ"ש. והרי לענין תפילה עניינה של החזקה הוא הרגל (וכתב שזו כוונת דבריו של המג"א).

ה. לכאורה ע"פ חקירה זו של הרב זצ"ל נוכל ליישב את דעת ר"פ והרמ"ה ולומר שס"ל שחזקה היא חינוך, ומכיוון שכך, אף שנגיחתו את האדם נחשבת מקרה, מ"מ היא מהווה חוליה בשרשרת "החינוך" של השור ליגח, ומכיוון שהרגל עצמו בגי נגיחות, קנה לו טבע חדש לבהמות, אך כמובן לא לבני אדם, שהרי לא הרגיל עצמו ג"פ ליגח נגיחה "קשה". ומובן שבכלל נגיחתו "הקשה" את האדם נכלל ההרגל של נגיחה קלה. אמנם לפי חישובו של הרב זצ"ל הרי ר"מ הוא שס"ל שחזקה היא חינוך, ואילו ר"י, שהלכה כמותו, ס"ל שחזקה היא בירור, וכפי שנקטו הטי"ז והמג"א, ואייכ הדרא קושיא לדוכתה.

ומלבד זאת אין בכך כדי ליישב את דברי התוס', שס"ל שנגח אדם שור וחמור הווי מועד לכול, ואפי' לאדם, דאף אם ס"ל שחזקה היא הרגל, הרי לא התרגל השור בגי נגיחות "קשות", ומדוע הוי מועד לאדם?

ו. בביאור דברי ר"פ הביא הב"י את דברי רבנו הגדול מהרי"א ז"ל: "משום דלא דמי דהתם שהוא לטבע רע שזה נגחן הנה כשיעשה הנגיחה בקרוב **מורה שהטבע** בו בקנין, משאייכ אילו היה עושה אותם בהרחקה, שיש לנו לומר בכל אחד מהם מקרה הוא, אבל

כאן הדבר תלוי בהרגל הלשון, והלשון אינו מורגל כ"כ כשיעשה דבר אחד בקרוב". הרי שלהבנתו חזקת שור הינה חזקה מבררת.

אם זהו ההסבר בדברי ר"פ (ע"יין בב"י שהביא הסבר נוסף בשם אבודרהם, ודבריו אינם נראים בלשונו של הר"פ כפי שהובאו בטור), הרי שא"א לתרץ כפי שתירצנו לעיל.

ז. ראוי להעיר, שדברי מהרי"א הפוכים מהסברו של הרב זצ"ל. לדברי הרב זצ"ל, קירוב – חיסרון הוא מבחינת בירור הטבע, ויתרון הוא בקניית הרגל; ואילו לר"פ, להבנת מהרי"א, הדברים הפוכים.

להבהרת דיעותיהם נראה לי לומר כך: לרב זצ"ל בירור הטבע אינו שלם כשחוזרים המקרים על עצמם בקירוב, משום שאנו חוששים שיש **סיבה חיצונית** המשפיעה על ההתנהגות, ואין זו התנהגות טבעית. חשש זה מסתבר יותר כשכל המקרים קורים בתכיפות, אך כשהמקרים מרוחקים, אין מסתבר לומר שבכל פעם קיימת השפעה חיצונית. מהרי"א, לעומת זאת, אינו חושש להשפעה חיצונית, אלא לסבירות שקיימת התנהגות חריגה, מקרית, אף שאינה מושפעת מבחוץ. ייתכן שחריגה מההתנהגות הטבעית קיימת מדי פעם לעתים רחוקות, אך קשה להתייחס להתנהגות **רצופה**, תכופה, כאל התנהגות מקרית.

ח. וזאת אשר ליישוב דברי התוספות, ר"פ והרמ"ה. יש לבחון שני היבטים: את **רצונו-חשקו** של השור ליגח ואת **יכולתו** ליגח. לדעת רב פפא, אין נגיחת אדם ג' פעמים מלמדת שרצונו של השור ליגח שאר בעלי חיים, שהרי עד כה התמקד רק באדם, ולכן לא הווי מועד לבהמה. אולם אם נגח אדם, שור וחמור, הרי זה נגח ג' מינים, וגילה בכך שרצונו ליגח הכול, ומועד הוא לכול.

לדעת ר"פ והרמ"ה, אינו מועד לאדם כשנגח אדם, שור וחמור, משום שחסרה חזקה לגבי **יכולתו**. אמנם גילה השור את **רצונו** ליגח את המינין כולם, אולם לא גילה **יכולתו** לגבי האדם, שהיא נגיחה קשה יותר לביצוע.

לכן אין נכון לומר שנגיחת האדם היא מקרית, כפי שהקשה בחידושי ר' שלמה, דלגבי **רצונו** של השור אין הנגיחה מקרית, ולכן היא מצטרפת לשאר הנגיחות לקבוע חזקה ולגלות שרצונו ליגח. אמנם לגבי יכולתו – אם שעדיין לא נקבעה חזקה לגבי אדם, נקבעה חזקה לגבי שאר המינים, כי בכלל יכולתו ליגח אדם כלולה יכולתו ליגח בהמות. התוס', שסוברים שגם לגבי אדם נחשבת חזקה, ס"ל שלגבי יכולת אין צורך בחזקה כלל. חזקה נצרכת לגלות את **רצונו הקבוע** ליגח, אך לגבי יכולתו ליגח די לנו בכך שגילה יכולתו פעם א', כדי ללמדנו שבכוחו לעשות כן.